

DOI: 10.55666/folklor.1312162

ÇOK KÜLTÜRLÜ BİR KENTİN GELENEKSEL MÜZİĞİNDE GÜNDELİK HAYATIN İZLERİNİ SÜRMEK: MARDİN TÜRKÜLERİ*

*Bu şehir o kadar yüksektir ki
halkı şehrin üzerinden uçan kuşları asla göremezler.
Josaphat Barbaro*

Süleyman FİDAN** & Hayriye Sema MUNGAN***

Öz

Geçmişten bugüne sözlü bir şekilde aktarılan, ezgili bir şekilde icra edilen türkü, bulunduğu toplumun duygu ve düşüncelerini yansıtarak önemli kültürel veriler sunar; ilkel insanın anlatma, söyleme ihtiyacından doğan sözün modern zamanda bir başka biçimi olarak varlığını sürdürür. Toplumsal hayatın çeşitli normları sonucunda kişilerin duygularını açıkça ifade edemedikleri durumlarda devreye giren türküler, sadece bireylere değil, bulunduğu toplumun geçmiş ve bugünkü gündelik hayatına ayna tutar. Kişilerin gün içinde gerçekleştirdikleri hemen bütün pratikleri içerisinde alan gündelik hayat, bireylerin birbirleriyle olan etkileşimi ve bunun sonucunda doğan iş ve etkinlikleri içerir. Bu etkinlikler, birey ve toplumu anlama ve anlamlandırmayı sağlar. Kültüre ait birçok unsurun gündelik hayat içerisinde bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde her gün yeniden tekrarlandığı bilinmektedir. Bu tekrar, kültürel olanı canlı bir şekilde sürdürmeye olanak sağlamaktadır. Geniş bir kavram olan gündelik hayat, bu çalışmada Mardin'den derlenen halk türküleri özelinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan, çok kültürlü bir yapıya sahip Mardin ili, geleneksel değerler açısından zengin bir yöredir. Bölgede yer alan farklı din ve dile sahip toplulukların kadim gelenekleri birbirinden etkilenmiş ve ortak bir kültür oluşturmuştur. Bu ortaklık Mardin halk müziğinde de kendini göstermektedir. Sözlü gelenek açısından çeşitli veriler sunan Mardin'de, Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Süryanice olmak üzere dört dilde söylenen halk şarkıları, bireylerin ve toplumun duygu ve inançlarını çok sesli bir şekilde yaşatmaktadır. Bu çalışmada, araştırmayı sınırlandırmak amacıyla dört Türkçe, sekiz Arapça, üç Kürtçe ve iki Süryanice Mardin halk şarkısı, gündelik hayat unsurları açısından incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Diğer dillerdeki halk şarkıları ve onlarla ilgili anlatılar için kaynak kişilere başvurulmuştur. Bu şarkılar Türkçeye çevrilmiş, orijinal şekilleri de dipnotta verilmiştir. Çalışmanın amacı, Mardin'de geleneksel müzik kültüründe bulunan verilerle gündelik hayat unsurlarını inceleyerek etnomüzikoloji ve folklor çerçevesinde Mardin kültürüne ayna tutmaktır. Ele alınan Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Süryanice halk şarkılarının, “dillerin ve dinlerin şehri” şeklinde anılan Mardin'in Türk kültürü içerisindeki bu yönünün kültür bilimleri etrafında incelenmesi çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Türkü, Halk yaşamı, Gelenek, Folklor.

* Bu çalışma için Gaziantep Üniversitesi-Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 06.6.2023 Tarih, 7 no'lu Toplantı, 6 Sayılı Karar doğrultusunda Etik İzin Belgesi alınmıştır.

** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, e-posta: suleymanfidan@gmail.com, ORCID NO: 0000 0001 6033 4983.

*** Doktora, Gaziantep Üniversitesi, e-posta: hayriyesemamungan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6217-7595.

TRACING EVERYDAY LIFE IN TRADITIONAL MUSIC OF A MULTICULTURAL CITY: MARDİN FOLK SONGS

Abstract

Folk songs, which are transmitted orally from past to present and performed in a melodious way, presents great cultural datas by reflecting the feelings and thoughts of the society in which it is located; the expression of primitive man continues to exist as another form of the word, which arises from the need to say, in modern times. Folk songs, which come into play when people cannot express their feelings openly as a result of various norms of social life, mirror not only the individuals but also the past and present everyday life of the society in which they live. Everyday life, which includes almost all the practices that people perform during the day includes the interaction of individuals with each other and the resulting work and activities. These activities provide to understand and make sense of the individual and society. It is known that many elements of culture are repeated every day, consciously or unconsciously in daily life. This repetition allows to keep the cultural instrument alive. Everyday life, which is a broad concept, has been discussed and evaluated in this study through the folk songs compiled from Mardin.

Mardin province, located in the Southeastern Anatolia Region and having a multicultural structure, is a region rich in traditional values. The ancient traditions of communities with different religions and languages in the region were influenced by each other and formed a common culture. This symbiotic relationship also shows itself in Mardin folk music. In Mardin, which provides various datas in terms of oral tradition, folk songs sung in four languages, Turkish, Arabic, Kurdish and Syriac, make the feelings and beliefs of individuals and society live in a multicultural way. In this study, in order to limit the research, four Turkish, eight Arabic, three Kurdish and two Syriac Mardin folk songs were examined and evaluated in terms of daily life elements. Source people were consulted for folk songs in other languages and their narratives. These songs have been translated into Turkish and their original forms are given in the footnote. The aim of the study is to mirror the Mardin culture within the framework of ethnomusicology and folklore by examining the daily life elements with the data found in the traditional music culture in Mardin. The Turkish, Arabic, Kurdish and Syriac folk songs discussed, the examination of this aspect of Mardin, which is known as the "city of languages and religions" in Turkish culture, within the framework of cultural sciences constitutes the importance of the study.

Keywords: Mardin, Folk song, Folk life, Tradition, Folklore.

Giriş

İnsanlık tarihi ile birlikte ortaya çıkmış olduğu düşünülen müzik, bireylerin bulunduğu mekândan, toplumsal hayattan beslenerek varlığını sürdürmekte ve değişim, gelişim göstermektedir. İkel insanın duygularını ifade etme çabasından doğan bu sanat alanı, geçmişte ve bugünde sosyal yaşamın önemli bir parçası olarak görülmektedir. “Bugün karmaşık bir sanat dalı olarak uzun yılların eğitimini, emeğini gerektiren müzik sanatı, diğer sanat dalları arasında en ikel ve en temel güdülerden kaynaklanmış olanıdır. İlk insanın doğa seslerini yansıtmayı, kendi sesini, rüzgârın, denizin, kuşun sesine benzetmesi, ezginin doğuşundaki ilk adımlar olmuştur” (Erol, 2001: 93). Ezgiyle birlikte kişilerin, duygu ve düşüncelerini bazen açık, bazen de örtük bir şekilde anlatma isteğinden doğan ifadeler, halk müziğinin temelini oluşturmaktadır. Bu oluşum içerisinde zengin bir kültür hazinesi barındırmaktadır.

İçinde doğduğu topluluğunun kültüründen izler taşıyan halk müziği, birey ve toplumların gerek sevinçlerini gerekse üzüntülerini yansıtarak kişilere kültürel anlamda ortak bir duygu ve bilinç sunar. Bu bilinçle sahip çıkılan geleneksel müzik, çeşitli değişim ve dönüşümler yaşayarak varlığını sürdürmektedir. Geçmişte sözlü geleneğe icra edilen bu tür, ardından gelen yazılı ve elektronik kültür ortamlarıyla birlikte bulunduğu mekân aşarak daha geniş kitlelere sunulma imkânı bulmuştur. Geleneksel müziğin öncü türü/formu olan türküler, özellikle elektronik kültür ortamının imkânlarıyla ulusala ve kısmen de evrensel doğru yayılmışlardır. Dolayısıyla bu durum, geleneksel müzik aracılığıyla kültürel unsurların da yayılmasını, tanıtımını ve yaşayarak yaşamasını sağlamıştır.

Günümüzde Türkiye'nin birçok şehrinde, geleneksel müzikle şehrin kültür turizmine katkı sağlanan yeni bir işlev görülmektedir. Kültürel anlamda kadim ve çeşitli geleneklere sahip Mardin, bu şehirlerdendir. Mardin'in bünyesinde barındırmış olduğu halkın, çeşitli dil ve inançlara sahip olması; kültürel yaşama, geleneğe ve müziğe yansımıştır. Şehrin çok kültürlü yapısı, halk müziği ve türkülerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Ortak bir ezgiyle, birden fazla dille aktarılan türküler bu durumu desteklemektedir. “Mardin’de toplu çalma söyleme geleneği, kentin çok dilli özelliğinden etkilenmiştir. Bir şarkının Türkçe, Süryanice, Arapça, Kürtçe sözlerle söylenmesi ya da bir şarkının diğer dillere de çevrilmesi sonucu dört dilde de söylenmesi dilsel ve kültürel bir zenginlik olarak karşımıza çıkmaktadır” (Uygur, 2014: 87). Bu zenginlik, şehrin kozmopolit yapısıyla ilgilidir. Dursun Yıldırım, toprak parçalarının, tabiatın, iklimin geniş manada coğrafyanın millî kimlik, millî karakter ve kültürü doğurduğuna zemin hazırladığını söyler (1998: 135). Mardin de bu açıklamayı örnekleyecek şehirlerden biridir. Suriye’ye sınır komşu olan Mardin, geçmişten bugüne “bereket” ile ilişkilendirilen Mezopotamya coğrafyasında yer almaktadır. Bu bereketlilik şehrin kültürel yaşamına da yansımıştır. Mardin’in hem farklı bir ülkeyle sınırı olması, hem de tarih boyunca muhtelif milletlerin uğrak noktası olan İpek Yolu’nda bulunması, kendine ait bir yerel kültürel iklim oluşturmasına önayak olmuştur. Bu çalışmada da bu iklimin sesleri incelenmiştir.

Birden fazla dille söylenen türküler birden fazla çalgılarla icra edilmektedir. “Mardin mûsikî kültüründe ana saz olarak “ud, cümbüş, keman, cura, tanbur, def, darbuka” vardır” (Öztürkatalay, 1995: 253). “Günümüzde bu saz grubuna “kanun, rebap, bağlama, gitar, org, kaval” sazları da katılmıştır (Mak, 2017: 166). Bu çalgılarla icra edilen türküler, yörenin gelenek ve göreneklerini kendi içerisinde yeniden tekrarlamaktadır.

Mardin’de yaşayan Arap kökenli halkın müziğiyle birlikte Irak, Suriye gibi çevre ülkelerden göç edenlerin buraya taşıdıkları müzik tarzları ve halk şarkılarıyla yeni bir müziksel kaynaşma gerçekleşmiştir. Arap toplulukların müziği kimi zaman aynı, kimi zaman da çeşitli dönüşümler yaşayarak nişan, düğün vb. özel günlerde, *leyli gecelerinde* (Uygur, 2014) veya festivallerde sunulmaktadır. Mardin Arapçasıyla söylenen bu türküler, göç etmiş oldukları bölgelerden farklı olarak içerisinde bazen Türkçe kelime, cümle ya da bölümler eklenerek icra edilmektedir. Yine Mardin’de yaşayan Kürtlere ait “dengbejlilik” geleneği, Mardin’de özellikle köylerde, gündelik yaşam içerisinde bazı divan toplantıları vb. etkinliklerde sürdürülen bir gelenektir. Ait olduğu toplumun yaşamış olduğu çeşitli sıkıntıları, ayrılıkları, aşkları dile getiren dengbejler, Mardin çok kültürlü müziğinin bu kolunu yaşatmaktadır. Mardin’de yaşayan Süryani toplumuna ait Süryanice icra edilen ilahiler ve türküler de gerek kiliselerde dinî günlerde, gerekse şehirde yapılan festivallerde Süryaniler tarafından söylenmekte ve yaşatılmaktadır. Dolayısıyla Süryani ve Ermeni kilise

müziği de Mardin geleneksel müziğini besleyen kollar arasında yer almaktadır (Akpınar ve Aydın, 2017: 32). Diğer yandan Türk halk müziğinin söz ve ezgisiyle müzikal unsurları da diğer dillerde konuşan müzisyenler tarafından kullanılarak ortak bir müzik mirası oluşturulmuştur. Tüm bu unsurlar ortak mirasın ve Türk kültürünün parçaları olarak görülmelidir. Burada köken tartışmaları yapmak yerine etkileşime ve Türk kültürünün kapsayıcılığına, birleştiriciliğine ve geniş zemindeki zenginliğine vurgu yapmak daha yerinde olacaktır.

Günümüzde Mardin türkülerinin bilinçli bir çabanın sonucuyla Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Süryanice olarak sunulması hem geleneğe hem de şehrin turizmine katkı sağlamaktadır. “Şehirler, tarihleri, kültürel geçmişleri ve çeşitli kültür aktörlerini bir arada bulduran dinamik yapılarıyla yaratıcılığın yeni boyutlarını üretmeye ve keşfetmeye muktedirler” (Fidan ve Alibekiroğlu, 2022: 831). Mardin de bu gücü değerlendiren bir şehir olarak görülmektedir. Çok dilli müziğin kültür turizminde kullanılması, şehrin tanıtımına katkı sağlamıştır. Bu çalışmada, araştırmayı sınırlandırmak amacıyla özellikle Mardin’in merkez ilçesi Artuklu’da icra edilen Arapça, Türkçe ve Süryanice türkü ve halk şarkılarına yer verilmiştir. Bunun yanında Artuklu’da pek icra edilmese de Mardin geleneksel müziği örneklemek adına üç Kürtçe eser de incelemeye dâhil edilmiştir. Bunlardan biri M. Mak’ın (Mak ve Karahasanoğlu, 2017) Mardin’de dört dilde varyantlarını tespit ettiği *Sabiha* türküsünün Kürtçe varyantı, diğeri popüler bir eser olan *Delale*’nin kaynak kişi Ahmet Yaşar (KK-9)’dan alınan şekli ve sonuncusu Dengbej Abdurrahman Oğuz’un bir zamanlar Mardin’e bağlı olan Cizre üzerine söylediği uzun havadır (URL-3). Mardin’in sosyolojik ve çok kültürlü yapısı hakkında veriler sunan bu eserler, taşıdıkları gündelik hayatla ilgili unsurlar açısından incelenip değerlendirilmiştir. Çalışma esnasında “gündelik hayat”la ilgili değerlendirmelerin iki yönlü bir şekilde yapılabileceği düşünülmüş; gündelik hayatta müziğin konumu başka bir araştırmaya bırakılarak bu makalede müzikal unsurların sözel boyutlarında gündelik hayatın izlerini sürmek amaçlanmıştır.

Burada kavram kargaşasına yol açmamak adına başlıkta da yer aldığı şekilde türkü kavramının bilinçli bir şekilde kullanıldığını belirtmek gerekir. Türkü konusunda yaygın kabul, “Türk” adına nispet i’sinin gelmesiyle Türk’e ait anlamındaki “Türki” sözcüğünün söyleyişten dolayı türkü şeklinde geldiği yönündedir. Kelimenin etimolojisiyle ilgili Özkul Çobanoğlu’nun teorisi ise Türk ve ezgi anlamındaki “küy” sözcüklerinin birleşmesi (Türkküy) ve arka arkaya gelen “kk” seslerinin, “y” sesinin daraltıcı etkisiyle bitişerek önce “türkiy”e, daha sonra da “türki”ye dönüştüğü şeklindedir (Çobanoğlu, 2010: 47). Müzikolog ve sanatçı Erdem Özdemir (KK-8) bu konuda dilin, bir kültürün birincil kimlik ve ayırım unsuru olduğunu göz önünde bulundurarak türkü olarak adlandırılan ve Türk halk müziğinin herhangi bir form ve türünde inşa edilmiş bir ezgi ile seslendirilmiş halk müziklerinin dilinin Türkçe olması gerektiği görüşündedir. Ayrıca Türkiye’de yaşayan farklı etnik unsurların halk ezgilerine gelişigüzel olarak türkü denilebileceği gibi halk şarkısı ifadesinin kullanılmasının daha anlamlı olacağını dile getirir¹. Makalenin araştırma sahası olan Mardin’de türkü kavramına karşılık olarak Araçlar arasında şarkı anlamındaki “ğinnoyet”, “ğinnoyet Merdin” kullanılmaktadır. Türkçe konuştuklarında ise Mardin türkü, Mardin şarkısı gibi ifadelerde bulunmaktadırlar. Kürtler ise uzun hava türleri yerine “kılam”, hark şarkılarına da “strana” demektirler. Bu çalışmada uluslararası literatüre yerleşmiş “folk song” yani halk şarkısı kavramına karşılık olarak kapsayıcılığı ve yerelde de karşılığı olması nedeniyle “türkü” sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir.

Araştırma Alanı ve Metodoloji

Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan Mardin, köklü bir geçmişe sahip bir şehirdir. Geçmişten günümüze içerisinde barındırmış olduğu çeşitli medeniyetlerle bilinen “Mardin”in Süryanice “kaleler” anlamına gelen “Merdo” kelimesinden geldiği yaygın bir görüştür. “Süryâniler, Mardin’in halk arasındaki telâffuzunun Merdin olduğunu, bunun da Süryani dilinde kale anlamına gelen Merdo’nun çoğulu olduğunu bildirerek bu havalide bulunan dört meşhur kaleyi sayarlar. Bunlardan ilk ikisi Mardin ve Kal’at al-Imra’ kaleleri, diğeri ikisi de Mardin’in bir saatlik mesafe kadar güneydoğusundaki Deyr Zaferân manastırının gerisindeki sırtlarda bulunan iki kaledir (Göyünç, 1969: 6). Şehrin tarihte çeşitli adlarla anıldığı da bilinmektedir. “Bunlar: Erdobe, Merdin, Merdö, Merda, Merdi, Merdia, Tidu, Merde, Kartal Yuvası, Kuşlar Yuvası, Mardin...” (Öztürkatalay, 1995: 37-38) şeklindedir. Mardin’in çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olması şehrin farklı isimlerle anılmasına neden olmuştur. Günümüzde şehrin birçok yerinde geçmişte bu bölgede yaşayan uygarlıkların izleri mevcuttur. “Tarihleri İ.Ö. 3000 tarihine kadar geri

götürülebilen Hurrilerden (İ.Ö. 3000-1375) sonra sırasıyla Mitanni (İ.Ö. 1375-1243), Asur (İ.Ö.1243-1100), Arami (İ.Ö.1100-608), Med (İ.Ö. 608- 604), Babil (İ.Ö.604-539), Pers (İ.Ö.539-331), Büyük İskender ve Diadok (İ.Ö.331/312-306), Selökid ve Part (İ.Ö.306-129), Abgar (İ.Ö.88-İ.S. 197), Roma (197- 395) ve Bizans (395-640) hâkimiyetinde kalmıştır. Şehir 640 tarihinde Müslümanların eline geçmiş, 892-990 arasında Hamdaniler, 990-1085 arasında Mervaniler, 1085-1106 tarihleri arasında Büyük Selçuklular ile onlara tabi beyler, 1106-1409 arasında Artuklular şehre hâkim olmuşlardır. Mardin, Artuklulardan sonra sırasıyla 1409-1432 arasında Karakoyunlu, 1432-1507/8 arasında Akkoyunlular, 1507/8-1515/16 arasında Safeviler, 1515-1922 arasında Osmanlı Devleti, 1922 tarihinden sonra da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir” (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 5760). Tarih boyunca bu devletlerin izleri Mardin'in bünyesinde yoğrulmuş ve bu kültürel birikimin bir kısmı bugüne ulaşmıştır. Devam eden kimi kültürel değerler, gelenek ve göreneklerin sürdürülmesinde yörede hâlâ çeşitli grupların yaşaması da etkilidir. Her topluluk kendi âdetlerini yaşatmaya çalışırken bölgede kültürel bir zenginlik oluşmuştur. Bugün Mardin'de yaşayan Müslüman, Süryani ve Yezidi halk, bölgede çeşitli dinî ve kültürel ritüellerini sürdürürken kendi dillerini de yaşatmaktadır. Günümüzde bölgede konuşulan diller Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Süryanicedir. Bu durum bölgenin müziğine, türkülerine, şiirlerine, masallarına ve çeşitli sözlü-yazılı geleneklerine yansımıştır. Dolayısıyla hem tarihî, hem etnografik açıdan zengin olan şehir, geçmişten günümüze yerli ve yabancı turistler tarafından da bu sebeple sıklıkla ziyaret edilmektedir. Mardin'in ziyaret edilme oranının yüksek olması, Mardinlileri geleneksel değerlerine önem vermeye itmiş ve bunları turizm içinde sunma yolu düşünülmüştür. Sözlü gelenekler ve müzik de kültürel sürdürülebilirlik ve yerel kalkınmada önemli bir araç olmuştur. Bunun sonucunda Mardin'de bulunan esnaf zümresi ve belediye, valilik gibi kurumlar somut ve somut olmayan kültürel miras ürünlerini değerlendirerek şehre ekonomik açıdan katkı sağlamaktadır (Mungan, 2022: 40). Bununla birlikte tarih boyunca Mardin'de çeşitli dil ve müziklerle yakılan türküler de şehrin tanıtımına önemli katkılar sunmuş ve sunmaya devam etmektedir. Geçmişte düğünlerde, divanlarda, evlerde icra edilen Mardin'in yöresel ezgileri artık bu mekânların yanı sıra müzelerde ve çeşitli restoranlarda mahallî sanatçılar tarafından havalandırılmaktadır. Farklı dillerde ortak bir müzikle söylenen türküler “Yola Çıktım Mardin’e” türküsünde olduğu gibi kişileri Mardin’e doğru yola çıkarma işlevine sahiptir. Dolayısıyla müzik, Mardin'de gündelik hayatın aktif unsurlarından biri olarak görülmektedir.

İnsanlığın var olmasıyla başlayan gündelik hayat, içerisinde yaşam bilgisini, yaşam ritüellerini barındırır. Lefebvre, gündelik hayatı: “...gündelik hayat, tekrarlardan oluşur: işteki ve iş dışındaki tavırlar, mekanik hareketler (ellerin ve vücudun hareketleri, aynı zamanda parçaların ve tertibatların hareketleri, ratasyon veya gidiş-gelişler), saatler, günler, haftalar, aylar, yıllar; çizgisel tekrarlar ve döngüsel tekrarlar, doğal zaman ve akılcı zaman, vs.” (2014: 28) içeren bir unsur olarak tanımlar. Geçmişten bugüne tekrarlanan bu hareketler, gündelik hayatın sürekliliğini sağlamaktadır. Mardin'de gündelik hayatın bir parçası olan türküler, araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada, “Yola Çıktım Mardin’e, Bir Tel Çektim Mardin’den, Mihalmi Kızı Çayda Gezer, Kumaşım Var Bezim Var” adlı dört Türkçe, “Sabiha, Meryemi, Oy Memo, Cirane Allah Allah, Kalkın da İzleyin (Kımu İtlau İtfarracu), Suat Ölmüş (Suade Kıl Metit), Yaşlı Nine (Meyme Acuz) ve Kuma (Dirra)” adlı sekiz Arapça, bir uzun hava (kılâm), Sabiha'nın varyantı ve Delale adlı üç Kürtçe, “Halleluya ve diğeri isimsiz derlenen” iki Süryanice eser seçilmiştir. Seçilen eserlerin, gündelik hayat sosyolojisi açısından incelenmeye uygun, toplumsal veriler sunmuş olmalarına dikkat edilmiştir. Bu eserlerin metinleri içerik çözümleme yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmada incelenen türkülerin tamamı değil, konuyla ilgili dizelerine metin içinde yer verilmiştir. Arapça türküler tarafımızca günümüz Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Seçilen bu dört Türkçe ve sekiz Arapça, üç Kürtçe, iki Süryanice metin “gündelik hayat unsurları” açısından incelenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmada konuyla ilgili çeşitli mahalli sanatçılardan derlemeler yapılmış, geleneklerle ilgili kaynak kişilerin görüşüne başvurulmuştur. Bu doğrultuda Gaziantep Üniversitesi-Sosyal Bilimler Etik Kurulu'na başvurulmuştur. Kurul, 06.06.2023 tarihli, 7 no'lu toplantısında alınan 6 no'lu kararıyla bu çalışmanın etik ilkelere uygunluğunu belirtmiştir.

1. Gündelik Hayat Kavramı

İlkel insanla birlikte başlayan, toplumsal ve bireysel hayatın sürdürüldüğü gündelik hayat, yaşamın bir tanımı olarak da ele alınabilir. Bu tanım, içerisinde birçok gündelik unsur ve ritüeli barındırmaktadır. Lefebvre, “gündelik hayat nedir?” sorusuna cevap olarak “Ekonomik, psikolojik veya sosyolojiktir, özel

yöntemler ve yollarla kavranması gereken özel nesnelere ve alanlardır. Beslenmedir, giyinmedir, eşyadır, evdir, barınmadır, komşuluktur, çevredir. İsterseniz bunu 'maddi kültür' olarak adlandırın, fakat birbirine karıştırmayın, hepsini aynı kefeye koymayın" (2014: 32) der. "Farkında olmadan tekrarladığımız; yemek yapmak, yemek, işe gitmek, okula gitmek, otobüse binmek... gibi gündelik hayat pratikleri, toplumsal yaşamın 'önemsiz' görülen bu yanlarını, veri alanı olarak ele almak, yaşamın sıradanlığı içinde gizlediklerini su yüzüne çıkarmak için önemlidir" (Taş, 2011: 9). Bu veri alanları, toplumsal olanın sosyolojik, psikolojik, halkbilimsel, etnomüzikolojik vb. açılardan incelenmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum, birey ve toplumun açık ve örtük yönlerini ortaya koyar. Gündelik hayat pratiklerinin görünen işlevlerinin ardında semboller ve sözlerle gizlenmiş tarafları da söz konusudur. Görünmeyeni açığa çıkarmayı hedefleyen gündelik hayat eleştirisi dolayısıyla toplumu tanıma-tanımlama konusunda önemlidir (Taş, 2011: 9).

"Lefebvre'ye göre, gündelik hayat insan yaşamının devamlılığına katkı sağlayan verimli bir toprağa benzemektedir. Gündelik hayatın bir parçası olan insan ise içerisinde bulunduğu verimli toprağın farkına varmadan oradan oraya koşuşturmakta ve sıradan hayatına devam etmektedir. İnsanların gerçekleştirdiği her eylem, bu verimli toprağın köklerini güçlendirmektedir. Yapı ve failin ilişkisine dayanan gündelik hayat köklerini güçlendirerek yeni tohumlar oluşturmaktadır" (Gardiner, 2016'dan akt. Şencer, 2022: 27). Bu yeni tohumlar, bireyler tarafından her gün yeniden ekilir. Ancak bu durum değişen ve dönüşen yaşam biçimlerinden de etkilenir. Teknolojik gelişmeler, dijitalleşme vb. unsurlar gündelik hayat rutinlerini değiştirmekte ve sıradanlaştırmaktadır. "Küresel bir köy" hâline gelen dünyada kişiler, her gün sosyal medyada gördükleri ortak eylemleri sahiplenmektedir. Marcuse, modern dünyada kişilerin aynı eylemlerde bulunduğunu aktarır. Bu aynılığı ise kitle iletişim araçlarının öğretip denetlediğini söylemektedir (1990). Bu aynılığa karşı gündelik hayatta geleneksel olanın, belli bir yöreye ait olanın da sürdürüldüğü görülür. Toplumların duygularını, inancını, yaşayışını, düşüncesini çeşitli ezgilerle yansıtan geleneksel müzikler, toplumsal hayat içerisinde bulunduğu yöreyle ilişkili bir biçimde ve bağlamıyla yaşamaktadır. Bugün artık değişen müzik kültürüne karşı, halk şarkıları ayrı bir yerde tutularak birçok sanatçı tarafından eski ve yeni formlarıyla icra edilmesi bu durumu kanıtlamaktadır. Gündelik hayatın bir parçası olarak sürdürülen bu icralar, müzik ve sosyal yaşamla ilgili veriler sunar. "De Certeau'ya göre gündelik hayat daha çok betimlenecek bir gösteri değil, başkalarınca organize edilebilen bir eylem alanı olarak görülür" (Ergin, 2018: 366). Kültürü oluşturan eylemler, gündelik hayat alışkanlıkları olarak tekrarlanırken, bireyler bilinçli ya da bilinçsiz şekilde aktif bir rol üstlenirler. "Goffman'a göre, sosyal rollerin içselleştirilmesi olarak gündelik hayat, pratik deneyim vasıtasıyla bireylerin sahne önü ve arkası benlikler yaratarak rollerini idare ve onlar arasında müzakere etmeyi öğrendiği bir alandır" (Bennett, 2013: 14). Dolayısıyla bu alan, insanoğluna ait sözlü ve yazılı gelenekleri, ritüelleri, kültürü yani en geniş anlamda yaşamı, yaşam biçimini tanımlar.

2. Mardin Geleneksel Müziğinde Gündelik Hayat

İnsana ait duygu, düşünce ve yaşam felsefesinin ezgili bir şekilde dillendiği türküler, Türk kültürünün başat kültürel değerlerindedir. Geçmişten günümüze türkü türü için araştırmacılar tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Boratav bu türle ilgili, düzenleyicisinin bilinmediği, toplumların sözlü geleneğinde oluşan ve gelişen, hem zaman hem de mekân anlamında içeriğinde ve biçiminde değişiklikler görülebilen ve her zaman bir ezgiyle söylenen şiirler (2016: 171) demektedir. Bu eserler geçmişten günümüze gerek sözlü, gerekse sonraki dönemde yazılı ve elektronik olarak nesilden nesile aktarılmaktadır. -*Ulusun ortak ruhu* (Başgöz, 1992: 7-8; Mirzaoğlu, 2001: 76-91) olarak görülen türküler, "insanoğlunun başına gelen olayları, bunun toplum içindeki iz ve akislerini, aşk, hasret, gurbet gibi insanların ortak duygularını, mertlik ve kahramanlık gibi millî karakteri ve tarihî olayları konu alan bir kültür hazinesidir" (Artun, 2004: 131). Kültür hazinesi olmasıyla birlikte birer tarihî vesika olan türküler, içinden geldiği topluma ayna tutmaktadır. İnsanoğlunun ortaya koyduğu sözlü kültür ürünleri, kişilerin kolektif belleğini yansıtmakla kalmayıp gündelik hayatını, gündelik hayata ait birçok sosyo-kültürel unsuru da içerisinde barındırmaktadır. "Türkülere hangi yönden bakılırsa bakılsın, gündelik hayata dair birçok sahneyle karşılaşılır. Günlük rutin olaylar, tabiat olayları, hayvanlara ait yaşam bilgisi vb. pek çok unsur türkülerde bulunur" (Türkyılmaz, 2017: 433).

İnsanoğlunun anlatma, duygularını dillendirme ihtiyacından doğan bu türün icracısı yine insanın kendisi, çağın sanatçısıdır. "Sanatçı, yaşadığı çağın hayat tarzının ve düşünce şeklinin bir tercümanıdır.

Çeşitli şekillerde çevresinin kendi kişiliği üzerinde oluşturduğu etkileri şekillendirerek topluma sunar. Hatta meydana getirdiği eserle geleceğe seslenir” (Erkal, 1987: 130). Geçmişten haber veren bu sesleniş, toplumu ve bireyi anlama, anlamlandırma konusunda önemli bir olgudur. Mardin’den derlenen türkülerde de aşk, ayrılık, özlem temaları çerçevesinde gündelik yaşamın durum ve olaylarının işlendiği görülmektedir. Örneklem olarak belirlenen türkülerden elde edilen veriler doğrultusunda “gündelik hayat” çerçevesinde türkülerde “kozmpolit yapı ve aileler, geleneksel öğeler, yolculuklar, yeme-içme, mahalle hayatı, aile içi yaşam, dinî yaşam” başlıkları altında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2.1. Kozmpolit Yapı ve Aileler

Mardin, tarihî geçmişi ve geçmişten bugüne devam ettirdiği çok kültürlü yapısıyla *dinlerin ve dillerin şehri* olarak anılmıştır. Şehirde bulunan bu çeşitlilik, kendini gündelik hayat pratiklerinde, ritüellerde ve sözlü gelenekte var etmektedir. Yazılı ve elektronik kültür sürecinden önce var olan, söz ile aktarılan sözlü gelenek, bugün kimi zaman bilinçli bir çabanın sonucu olarak, kimi zaman da bilinçsiz bir şekilde devam ettirilmektedir. “Sözlü kültürde, insanın yaşam pratiklerini bilgiye dönüştürmesi, saklaması ve aktarması, kendine özgü söylemsel işleyişi ve dilsel araçlarıyla bambaşka bir biçimde gerçekleşmektedir” (Kanca, 2020: 538). Bu biçimlerden biri de, belli bir ahenk ve ezgiyle söylenen türkülerdir. Bu sözlü ürünler estetik bir şekilde, içinde olduğu toplumun özelliklerini yansıtmaktadır. Mardin’de Türkçe söylenen “Mihalmi Kızı” türküsü, isminde barındırmış olduğu Mardin’de yaşayan “Mihalmiler”in bir kızıyla ilgilidir:

*Mihalmi kızı çayda gezer,*²

Vay le le le Mihalmi kızı.

Hem geziyor, hem oynuyor,

*Vay le le le, Mihalmi kızı.*³

Günümüzde Mardin’de yaşayan Mahalmiler, İslam dinine mensup, Arapça konuşan bir topluluktur. Turabdin-Midyat yöresinde yaşayan Mahalmiler, Müslüman olan Araplara verilen bir isimdir. Arapların bu bölgeye yerleşme tarihi ve Mahalmi şeklindeki söylemlere dair anlatılara göre, Araplar Harun Reşid döneminde, Turabdin’e zorunlu olarak yerleştirilmişlerdir. Bu iskân, yüz yerleşim mekânında gerçekleştirdiği için “Mahd-yer, Miyye: Yüz yer” anlamına gelen Mahalmi şeklinde bu bölgeye yerleşen topluluğun ismi olmuştur. Süryani kaynaklarına göre Mahalmiler, Hıristiyan Süryanilerdir. Zaman içerisinde çeşitli sebeplerle Müslüman olmuşlardır” (Atakul, 2006: 451). Yörede, Mihalmi, Mahalmi, Mahallemi, Imhellemi şeklinde anılan bu topluluğun isminin türkülerde yansıdığı görülmektedir. Bu türküde genç bir Mihalmi kızının “*Mihalmi kızı çayda gezer, hem geziyor hem oynuyor, Mihalmi kızı yün taryor*” şeklindeki dizelerle “gündelik hayatı” anlatılmıştır. Türkülerde genç kızların gündelik hayat pratiklerinin anlatılmasının, kıza yapılan bir övgü, güzellik ifadesi olarak ele alındığı görülmektedir. Günlük hayatta her zaman yapılan eylemlerin, bir genç kız etrafında türkülerde konu olması, kızın güzelliğinin anlatılma biçimlerinden olduğu görülmektedir. Türkünün son dörtlüğünde geçen “*Mihalmi kızı aynaya bahar, hem bahıyor, hem oynuyor*” dizeleri de bu durumu desteklemektedir.

Mahalmiler gibi yine Mardin’de yaşayan, Hristiyanlık dinine mensup, yörede “Süryanice, Arapça, Türkçe ve Kürtçe” konuşan Süryaniler de Mardin türkülerine konu olmuştur. Mezopotamya’nın yerli halkı olarak bilinen Süryaniler Turabdin bölgesinde yaşamışlardır. “Midyat merkez alındığında kuzeyde Hasankeyf, kuzeydoğuda Siirt, doğuda Cizre, güneyde Nusaybin, batıda Mardin ve kuzeybatıda Savur, Turabdin’in sınırlarını oluşturmaktadır” (Işık Güneş, 2015: 450). “Süryânîler, Pavlus’un şekillendirdiği itikadî çizgide ekümenik Antakya Patrikhânesi’ne mensup olan, bugün de tarihî Antakya Patrikhânesi’ni temsil eden, Hıristiyanlığın en kadim cemaatlerindedir” (Çelik, 2010: 175-178). Mardin’de bulunan bu kadim cemaatin, bir bölümü ekonomik, siyasî, güvenlikle ilgili ve başka sebeplerle Avrupa ülkelerine göç etmiş olsalar da bir kısmı hâlâ bu bölgede yaşamaktadır. “Turabdin, büyük nüfus değişikliklerine sahne olmasına rağmen, yine de günümüzde Türkiye’de en çok Süryani nüfus barındıran bölge durumundadır” (Işık ve Güneş, 2015: 450). Kadim bir kültüre sahip Süryanilere Mardin türkülerinde de rastlanmaktadır:

*Kumaşım var, bezim var,
Sana bir çift sözüm var,
Kaçma Süryani kızı,
Belki sende gözüm var.*

*Çarşıından giden yar,
Yüzün eğri, neden yar?
Sen bunu bilmezdin,
Sana bir öğretene var.⁴*

Mihalmi Kızı türküsünde olduğu gibi, bu türküde de yine bir genç kızdan bahsedilmektedir. Türküye göre âşık, gönül verdiği Süryani kızının ondan kaçmasından ve yüz çevirmesinden “*neden yar?*” diyerek yakınmaktadır. Dolayısıyla türküde bahsedilen kızın “Süryani vurgusu” toplum yapısıyla ilgili veri sunmaktadır. Tarihî şartlarda farklı dinlere mensup bu gençlerin kavuşması mümkün görülmemiştir.

Mardin mahalli sanatçılarının icra ettiği “Oy Memo”, Arapça anonim bir Mardin halk şarkısıdır. Halk şarkısında geçen “Deriyeliler” günümüzde Mardin’de yaşayan bir topluluktur:

*Yağmur yağdı, yağmur yağdı,⁵
Kamışlı bölgesinde.
Haber gelmiş Halep’ten,
Deriyelilerin arasına.*

Oy Memo, Memo, Memo, Mardinli Memo (KK-1).

Bu Arapça türküde Halep’ten haber alan “Deriyeliler”, kökeni Suriye’nin Deyrizor şehrine dayanan, Mardin’de yaşayan bazı ailelere verilen bir isimdir. Geçmişte çeşitli iskân politikalarıyla Suriye’den Türkiye’ye getirilen “Deriyeliler” Mardin’in en eski mahallelerinden Savurkapı Mahallesi’ne ve bugün “Deriye Mahallesi” diye anılan bölgeye yerleşmişlerdir. Arap kökenli olan Deriyelilerin eğitim, iş vb. durumlardan dolayı çeşitli büyük şehirlere göç etmelerinin yanı sıra önemli bir kısmı bugün hâlâ Mardin’de yaşamaktadır. İncelenen her üç türküde de bahsedilen “Mahalmiler, Süryaniler ve Deriyeliler” Mardin’in geçmişte ve günümüzde yaşamakta olan topluluklarıdır. Türküler bu anlamda da belli hikâye ve motifler çerçevesinde toplumsal yapıdan bahsetmektedirler.

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan göç, 20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti üzerinde farklı şekillerde etkisini göstermiştir. Balkanlardan geri çekiliş, tehcir, mübadele, Kafkas, Kırım, Bulgaristan, Ortadoğu göçleri gibi savaş hâlleri ve siyasî kararlarla yaşanan zorunlu göçler gündemden hiç düşmemiştir. Yüzyılın ikinci yarısında ekonomik göçler gündeme gelmiş; kırsaldan kentlere ve yurtdışına doğru hızlı bir demografik akış yaşanmıştır (Fidan, 2019: 101). Göç konusu geleneksel müzikte de epeyce işlenen konulardandır. Siyasî ve sosyoekonomik nedenlerle göç olgusu günümüzde de bölgede canlılığını sürdürmektedir. Dengbej Abdurrahman Oğuz’un seslendirdiği uzun havada (URL-3), bir dönem Mardin’e bağlıyken daha sonra Şırnak’a bağlanan Cizre’ye hasretini dile getirir⁶. Benzer bir şekilde *Delale*’de (KK-9) göçün bireysel psikolojideki tahribatı, geride kalan ailelere ve memlekete duyulan özlemden izler yer almaktadır⁷.

2. 2. Gelenek ve Görenekler

Kuşaktan kuşağa aktarılan, kültürel etkinlikleri içeren gelenek ve görenekler, toplumların olaylar ve durumlara karşı tutumlarını, felsefe ve inançlarını yansıtır. Toplumdan topluma farklılık gösteren gelenek, değişip dönüşerek varlığını sürdüren, önemli sosyokültürel veri sunan alanlardır. “Gelenek, çok geniş kapsamlı bir şekilde insan davranışlarını içermektedir. Etnologlar geleneksel davranışları insanların günlük

rutin yaşantılarının bir parçası olarak ele almaktadırlar. Halkbilimciler, geleneği halk inancı veya âdetlerin birer ögesi olarak ele almaya meyillidirler” (Sweterlitsch, 2016: 121). N. Özdemir geleneği “geçmişten gelenle bugünü anlamlandırmak ve yarını tasarlamak” olarak görür (2012). Gelenek, somut bir şekilde yaşatılırken aynı zamanda sözlü anlatı türlerine konu olmuştur. Bunlardan türkülerde, her ne kadar çoğunlukla soyut kavramlar olan aşk, ayrılık, özlem vs. duygular işlense de içerilerinde bireylerin ve toplumların gündelik yaşantıları da görmek mümkündür.

2.2.1. Başlık Parası

Mardin’de geçmişten bugüne düğünlerde, leyli gecelerinde, çeşitli etkinlik ve festivallerde sıklıkla söylenen Arapça “Sabiha” türküsünün ezgisiyle ortak bir şekilde söylenen Türkçe “Yola Çıktım Mardin’e” türküsü, geçiş törenlerinden olan evlilik için yörenin bazı ailelerinde var olan “başlık parası” âdetiyle ilgilidir. Bölgede anlatı şeklinde de icra edilen türkünün hikâyesi, Estelli fakir bir gencin, Midyatlı, zengin bir ağanın kızı Halime’ye olan aşkı için gurbete çıkmasıyla ilgilidir. “*Halime Midyatlı bir ağanın kızymış. Güzelliği dillere destanmış. Estelli bir genç Halime’ye âşık olmuş. Ailesini alıp Halime’yi istemeye gidince kızın babası kırk bin lira başlık parası istemiş. Tabii o zamanlar kırk bin, şimdi gibi değil. Zavallı adam kırk bin başlık parasını bulmak için Mardin’den göç etmiş. Bu defa da ayrılık girmiş araya. Diyor ya hani, düştüm senin derdine...*” (KK-2). Türküye konu olan başlık parası, damat tarafının istemiş olduğu kızın ailesine vermesi gereken bir hediyedir. Günümüzde azalsa da bazı bölgelerde sürdürülen başlık parası âdeti, yöreden yöreye değişiklik arz etmektedir. Başlık olarak sunulan şey bazen para, bazen altın, bazen keçi, sığır vb. hayvanlar olabilmektedir. “Yola Çıktım Mardin’e” türküsünde Halime’nin babası, kızı için kırk bin başlık parası istemektedir. Halime’yle evlenmek isteyen gencin ona ulaşması için sembolik olarak aşması gereken eşik, başlık parasıdır:

Estel yolun yarısı,

Yandı başım arası,

Vay le le le Halime...

Bana gurbet gezdirir,

Kırk bin başlık parası,

Vay le le le Halime (KK-2)...

2.2.2. Hamaylı Takma

Kişileri nazardan, çeşitli kötülüklerden koruduğuna inanılan hamaylı, gündelik hayatta kullanılan eşyalardan biridir. Dinî bir hüviyeti olan hamaylı, “Arapça bir kelime olan muska nüsha sözcüğünün değişmiş şeklidir. İçinde dinî ve büyüleyici bir gücün saklı olduğu düşünülen; taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne yazılı kâğıt, hamaylı karşılığı olarak kullanılmaktadır” (Türkçe Sözlük, 1988: 1046). Anadolu’da sıklıkla kullanılan, “inanç” ekseninde geliştirilen hamaylı, “koruyucu nesne” olarak görülmektedir. Bu nesnenin, Mardin’de bulunan kutsal mekân, türbe, yatır gibi yerlerin yanı sıra şeyh, aziz, azize gibi kutsal şahsiyetlerin varlığı olduğu düşünüldüğünde “hamaylı”nın da sıklıkla kullanılması, zor durumlarda başvurulmuş bir nesne olması olağandır. “Bir Tel Çektim Mardin’den” türküsünde bahsedilen sevgilinin boynunda hamaylı vardır:

Hamaylı var boynunda,

Cerresi var kolunda,

Cerresi var kolunda,

Le le le yar Sabiha (KK-1).

Hamaylı takma, türküde bir gelenek olarak bahsedilmekten çok sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak kullanılmıştır. Sevgilinin kullandığı gündelik eşya ve nesnelere, sevgiliyle birlikte yüceltilmiş,

güzelleştirilmiştir. Türküde bahsedilen “cerre” de bu nesnelere dâhildir. Topraktan yapılan testi olan “cerre” sevgilinin kolunda olduğu için normal bir cerre değil, sevgilinin güzelliğini anlatmaya yardımcı bir nesne olarak ele alınmıştır. Burada aynı zamanda sevgililerin su yolunda ve çeşme başında buluşmaları sembolü de kullanılmıştır. Çeşme aşk türkülerinde fazlasıyla kullanılan bir motiftir.

2.2.3. Kurban

Birçok inançta yer alan kurban ritüeli, geçmişten bugüne çeşitli şekillerle sürdürülmektedir. Temelinde inanılan varlığı memnun etme, yüceltme olan kurban, toplumların ortak kültürel bir eylemidir. Kurban kesme ritüeli, İslamiyet’in doğuşundan önceki dönemlere kadar uzanır. Kadim tabiat dinleri ile Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Hint, Çin, İran ve İbrani dinlerinde yılın belli dönemlerinde kutsal törenlerle kurban sunma gelenekleri söz konusudur (Daryal, 1994). Bu ritüel, Mardin’de de belirli günlerde, çeşitli sebeplerle daha çok türbe, yatır vb. kutsal mekânlar etrafında yaşatılmaktadır. Çalışmaya konu olan türkülerden “Bir Tel Çektim Mardin’den” türküsünde kurban ritüelinden söz edilmektedir. Aşık olan kişi, hamaylı takan sevgili için adak adar ve Mardin’de bulunan Sultan Şeyhmus türbesi yolunda kurbanlar adar:

Çifte kurban adadım

Sultan Şeyhmus yolunda

Sultan Şeyhmus yolunda

Le le le yar Sabiha (KK-1)...

Burada kurban adama, hem de çifte kurban kesme sevgiliye ulaşmak için verilen çabanın bir sembolüdür. Türküde yer alan Sultan Şeyhmus, Mardin’de bulunan bir türbenin ismidir. Mardin ve çevre illerinden ziyaret edilen bu türbe, bölgede yaşayan kişiler tarafından yaygın bir şekilde bilinmektedir. İnsanların gündelik hayatta karşılaştığı sıkıntılara çözüm aramak için başvurdukları bu mekân, türküde de bu özelliğiyle görülmektedir.

2.2.4. Çeyiz

Geçiş törenlerinden biri olan evliliğin hazırlık süreci aşamalarındaki “çeyiz” geleneği kız ve erkeğin kullanacağı çeşitli eşyaları içermektedir. “Çeyiz kelimesi Arapçada gelinin, yolcunun ve sefere çıkacak olan ordunun gereksinim duyacağı gıda maddesi, silâh, eşya vb. malzemeler anlamındaki cehâz (cihâz) kelimesinden Türkçeye geçmiş, çehiz ve çeyiz şeklinde yaygınlık kazanmıştır” (Mahmûd ed-Dîb, 1993: 296-297). Çeyiz, Anadolu kültüründe önemli bir yere sahiptir. Anne ve babalar, çocukları henüz küçükken bile yavaş yavaş çeyiz hazırlama sürecine girmektedir. Bu durum, kişiyi evliliğe yönlendirme ve hazırlamanın sembolik bir dilidir. Çeyiz geleneği yöreden yöreye farklılık gösterebilmektedir. Her yörenin kendine ait bir “çeyiz geleneği” mevcuttur. Mardin’de Arapça söylenen “Meryemi”de halk arasında çeyiz eşyası olan gelinlik ve damatlık bohçalarının reyhan çiçekleriyle süslenildiği görülmektedir:

Gelinlikler ve damatlıklar getirmiş⁸,

Sen kolla Meryem’i.

Reyhan çiçekleriyle süslenmiş damatlıklar,

Sen kolla Meryem’i (KK-4).

Bu halk şarkısında “gelinlik ve damatlıklar” denilerek gelin ve damat bohçaları kastedilmiştir. Mardin yöresinde oldukça fazla yetiştirilen reyhan çiçeği gündelik yaşamda birçok evde, iş yerlerinde, müzelerde vb. mekânlarda kullanılan bir çiçektir. Güzel kokusuyla ön plana çıkan reyhan yine çeyiz sürecinde, bohça vb. eşyaları süslemek için kullanılmıştır. Günümüzde ise reyhan çiçekleriyle bohça süsleme geleneği neredeyse unutulmuştur. Reyhan çiçekleri yerini, hazır süsleme boncuk ve taşlara bırakmıştır. Burada geleneğin dönüşerek devam ettiği görülmektedir. “DeNora, ...“hatırlama” sürecinin, geçmiş deneyimlere dönüş yapmada oldukça önemli bir yerde olduğunu belirtir ve bu anlamda müziğin, anıları geri çağırmaya eşlik eden unsurlar arasında başat rol oynadığını savunur. DeNora’ya göre müzik, bu geriye dönüşlü hatırlama sürecinde bir gereç olarak kullanılabilir. Müzik bu yolla Radley’in (1990) söylediği gibi sadece

insan eliyle yapılmış bir hafıza olmakla kalmaz ayrıca gelecek neslin kimliği ve sosyal inşası için bir gereç hâline gelir, gelecek varoluş için bir aracı olur” (DeNora, 2010’dan akt. Çerezcioğlu, 2013: 163). Dolayısıyla genel anlamda geleneksel müziğin, özelde ise “Meryemi” halk şarkısının, unutulmuş geleneklerin hatırlanıp yaşatılarak hem kimlik hatırlatma hem de *kültürü geleceğe aktarma* işlevine sahip olduğu görülür.

2.2.5. Nazar İnancı ve Nazarlık

Birçok toplumda var olan “nazar inancı” kimi insanların bakışlarındaki negatif enerjiyle canlı ve cansız varlıkları kötü etkilediğine inanmaktan doğmuştur. Geçmişten bugüne varlığını sürdüren bu inanış, Anadolu’nun birçok köşesinde gündelik hayatın içerisinde ve bütün etkinliğiyle yaşamaktadır (Çıblak, 2004). Kur’an’ı Kerim’de nazarla ilgili ayetlerin yer alması, yine nazarla ilgili bazı hadislerin bulunması Türk toplumunda “nazar”ın gerçekliğine olan inancı artırmıştır. Bu inanış, beraberinde nazara karşı korunmak adına çeşitli ritüelleri doğurmuştur. Günümüzde kullanılan nazar boncuğu, at nalı, kurban başı, iğde dalı, boncuk vb. nesnelere yanı sıra soğan kabuğu, tütsü, üzerlik yakma gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır.

Araştırma sahası olan Mardin’de nazara karşı kullanılan en bilindik yöntemlerden biri halk dilinde “harmel” adıyla bilinen “üzerlik” yakmadır. Kişiler göz değdiğine inandığı durumlarda, haftanın her gününde üzerlik yakabilmesi ile birlikte özellikle Cuma günleri üzerlik yakmaya özen göstermektedirler. Genellikle doğum, evlilik gibi geçiş törenleri sırasında yakılan üzerlik, “Bir Tel Çektim Mardin’den” türküsünde de yer almıştır.

Üzerlik yaptırırım,

Gelmesin sana kemlik,

Gelmesin sana kemlik,

Le le le yar Sabiha (KK-1).

Türküde âşık olan kişi, sevgilisi olan Sabiha’yı kem gözden korumak için “üzerlik” yaptırmak ister. Yörede nazara karşı kullanılan üzerlik yakıldığı gibi, aynı zamanda evlere asılan bir süs eşyası olarak kullanılmaktadır. Türküde âşık, üzerliği yaktırmaz, yaptırır. Mardin’de nazara karşı kullanılan bu uygulamanın, türkülerde yer alması, müziğin toplum inancı ve düşüncesini yansıtmaya açısından önemlidir.

2.2.6. Hedik Serme

Kaynatılmış buğday anlamına gelen hedik, Anadolu’nun birçok yerinde günlük hayatta tüketilen bir yiyecektir. Hediğin asıl özelliği, günlük bir yiyecek olarak tüketilmesinin yanı sıra bebeklerin dış çıkarması üzerine yapılan ritüelin ana yiyeceği olmasıdır. Hedik ritüelinde kullanılan nohut ve buğdayla, dış çıkaran çocuğun rızkını çoğaltma hedeflenmektedir. Saçı olarak kullanılan bu yiyeceklerle törene katılan kişileri memnun etme ve nazardan koruma amaçlanmaktadır (Karakaş, 2007: 78). Mardin’de de bebeklerin dış çıkarması üzerine “dış hediği” denilen tören gerçekleştirilir. Törende kullanılan yiyecek, Mardin’de genellikle haşlandıktan sonra, ıslakken damlara serilir, kurutulur ve ardından bulgur haline getirilir. “Bir Tel Çektim Mardin’den” türküsünde, sevgilinin yaptığı gündelik hayat işlerinden biri, dama hedik sermedir:

Dama seriyor hedik,

Saçları belik belik,

Saçları belik belik,

Le le le yâr Sabiha (KK-1).

“Goffman’a göre, gündelik hayatta birey, aktör gibi gönüllü ya da gönülsüz eylemlerde bulunarak benliğini ifade etmeye çalışır. Bu sırada diğer bireylerin kendisi hakkında izlenimlerde bulunacağını bilir. İzlenim yönetimi bağlamında birey toplumca meşru görülen ideal izlenime uygun etkinlikte bulunur” (Güven, 2018: 114). Burada da Sabiha adındaki sevgili, toplum tarafından beğenilecek, takdir görece pratikleri gerçekleştirilmektedir. Toplumda “evin kızı” konumunda olan kişiden beklenen hedik serme, geçmişte çeşmeden su doldurma gibi gündelik hayat işleri söz konusudur. Sabiha bu işleri gerçekleştiren ideal bir tip olarak görülmektedir.

2.3. Yolculuklar-Seyahatler

Gündelik hayatın gerekliliklerinden biri olan “yolculuk” kişilerin çeşitli sebeplerle buldukları yerden ayrılmasıyla başlamaktadır. Bu yolculuklar iş, evlilik, göç vb. sebeplerle yapılmaktadır. Bulunduğu yerden ayrılıp tekin olmayan bir alana geçiş yapan kişi, yolculukta türlü zorluklarla karşılaşır. Türkülere de konu olan bu kavram “kavuşma ya da kavuşamama” etrafında şekillenmiştir. Sevgilisi için, evlilik, askerlik, iş vb. durumlar için yola çıkan kişi genellikle erkek olur ve bu erkeğin evine dönüş zamanı belirsizdir. Temelinde bir ayrılık barındıran yolculuk, Mardin türkülerinde de işlenen kavramlardan biridir. “Yola Çıktım Mardin’e” isimli Mardin türküsünde erkek, başlık parası için gurbete çıkmaktadır:

Bana gurbet gezdirir,

Kırk bin başlık parası,

Vay le le le... Halime (KK-2).

Mardin’in Arapça en bilindik halk şarkılarından biri olan “Sabiha” türküsünde de evin erkeği konumunda olan kişi, yolculuğa çıkar ve geri döner. Türkü içerisinde evden ayrılan kişinin iş için gittiği söylenmez, ancak türkünün yörede yaygın bir şekilde bilinen hikâyesinde erkeğin iş için seyahate çıktığı söylenir:

“Sabiha'nın kocası şoförmüş. O zamanlar şoför gitti mi bir ay dönmezmiş. Neyse, adam o gün seferden dönmüş. Evde de misafir varmış. Önceden evin gelini evin içinde olurdu, kayınbabalarıyla beraber yaşardı. Sabiha'nın da kocası gelmiş. Bakmış eşinin uykusu geliyor. Ona demiş ki: “Sabiha uykusuz kalmışsın, kalk da uyumaya git.” Kadın da Arapça “monem u monem dalal, le motkun fihdani” yani “uyumam, uyumam ey sevgilim, sen koynumda olmazsan” demiş” (KK-4).

KK-4 kodlu kaynak kişiden derlenen türkü hikâyesine göre, Sabiha'nın eşi şofördür ve sürekli yolculuk yapmaktadır. KK-2'e göre ise Sabiha'nın eşi tüccardır ve sürekli başka ülkelere gitmektedir. Yine internette de yer alan bir haber yazısında Sabiha türküsünün hikâyesi şu şekildedir:

“Mardin kuruldu kurulalı "Sabiha" Mardin'in en meşhur türküsüdür. Düğünlerde, toplantılarda her zaman istek parça olarak gelir. Eskiden Mardin'den Şam'a, Halep'e atlar ve devlerle mal alıp satmaya giderlerdi. Mesela burada şeker varsa oraya götürüp unla, tavukla takas ederlerdi. Bu gidiş gelişler nedeniyle sevgililer birbirinden uzak kalırdı. İşte Sabiha ve sevgilisi de bu yüzden birbirinden aylarca uzak kalırlar. Büyük bir özlem olduğu için de araya kıskançlık da girer ve atışarak şarkı söylerler. Bu türkünün sözleri uzar gider; Arapçası iyi olan biri on saat boyunca söyleyebilir” (URL-2).

“Sabiha” Mardin’de dört farklı dille söylenilmektedir. S. Karahasanoğlu ve M. Mak (2017) Mardin müziği ile ilgili yaptıkları çalışmada bu türkünün dört varyantını derlemişlerdir. Süryanice varyantta dinî bir sembol olan haç türküye eklenirken, Kürtçe varyantta kavuşma isteği daha samimi bir şekilde dile getirilmiştir. Türkünün dört dille söylenmesinin yanında müzikal icrada farklılıklar görülmektedir. Kürtçede rebap eşliğinde karakteristik bir icraya dönüşürken, ud, keman, cümbüş, ritim sazlarla birlikte Arapça söylenirken Arap müzik kültürünü, benzer sazlarla Süryanice söylendiğinde Süryani müzik kültürünün özelliklerini yansıtır. Bu durum müzik eserinin içinde üretildiği toplumun kültürel unsurlarına göre anlam kazanmasına örnektir. Müziğin üretildiği topluluktaki kültürün kolektif inşasına katılanların katkıları ve o topluluğun kültürel kodlarıyla biçimlenmektedir (Karahasanoğlu e Mak, 2017: 51).

Edebî açıdan bakıldığında da Cengiz ve Sarıççek, “Her şiirin, bir görevi ve sorumluluğu yerine getirme inancıyla, toplumsal yaşamda var olan durumu tespit etmeye yönelik duygusal, psikolojik ve sosyal özellikleri yansıtır ve sanatçının iç ve dış gruplarla olan ilişkilerini belirleme amacıyla yazıldığı görülmektedir” (2011: 90) demektedirler. Sözlü şiir örnekleri sayılabilecek türküler de buna dâhil edilebilir. Sosyal hayatın bir pratiği olan yolculuğun, toplumun ekonomik, kültürel vb. özelliklerini yansıttığı gibi kişilerin de duygusal yönlerini açığa vurduğu görülmektedir. Dolayısıyla türküler, birey-toplum ikilisini sosyolojik ve psikolojik olarak anlama, anlamlandırma açısından önemli sözel ve müzikal metinlerdir.

2.4. Türkülerde Yeme-İçme

İnsanoğlunun biyolojik bir ihtiyacı olan yeme-içme etkinliği, ilkel insandan bugüne aralıksız bir şekilde sürdürülmüş ve zaman içinde gelişmiştir. Yeme-içme sadece fizyolojik bir ihtiyaç olarak görülmez, aynı zamanda kültürel bir olgu olarak da değerlendirilir. Günümüzde artık yeme-içme gastronomi adı altında bir sunuma, sanata dönüşmüştür. Kişisel ve toplumsal bir yöne sahip olan yemek, birçok farklı etkileyicisi olan kültürel bir unsurdur. İnsanoğlunun yapısı itibariyle yemekle doğrudan ilişkili olmasıyla beraber sosyal yönüyle de var olduğu geleneğin etkisi altında yemek kültürüne sahiptir (Beşirli, 2010). Bu yemek anlayışı, toplumların kültür ve inancını yansıtmaktadır. Çünkü “inanç” yemek konusunda belirleyici bir unsurdur. Toplumlar, mensup oldukları dinin uygun gördüğü yiyecekleri tüketirken uygun görmediği, dinen yasaklanan yiyeceklerden uzak durmaktadır. Bu durum da yemeğin genelde ortak bir ihtiyacı karşılarken, ancak özelde toplumdaki farklılık gösteren bir etkinlik olduğu anlaşılmaktadır. Yeme ve içmenin farklı olmasının inanç dışında nedenleri de görülmektedir. Farklılıklardan biri de, yaşanılan coğrafi bölge ve iklimle alakalıdır. Her bölge ve iklime ait belirli yiyecek ve içecekler söz konusudur. Bireyin gündelik yaşamını sürdürebilmesinde önemli bir yer tutan yeme-içme, bir eğlenme, hoş vakit geçirme unsuru olarak da ele alınmaktadır. Çalışma alanını oluşturan Mardin’in geçmişten bugüne “bereket”i sembolize eden, çeşitli uygarlıkları bünyesinde barındıran coğrafyada bulunması, bölgenin yeme-içme kültürüne yansımıştır. Bu uygarlıkların yanı sıra Mardin’in kervan yollarının kesiştiği bir noktada yer alması, yemek kültürünün gelişmesi ve zenginleşmesine sebep olmuştur. Yeme-içmedeki bu çeşitlilik, halk müziğine de yansımıştır. Mardin’de Arapça söylenen, “kuma” anlamına gelen “Dırra” isimli türküde, yörenin geleneksel yemeklerinden “irok” yani içli köfte yer almaktadır:

Yeni karısı irok (içli köfte) yapmış,⁹

Eski karısı, yemem diye yemin etti.

Kuma, kuma, kuma,

Ne kadar acıdır kuma (KK-3).

Yine Arapça söylenen “Yaşlı Nine” anlamına gelen “Meyme Acuz” adlı halk şarkısında da yeme-içme olarak çekirdek ve leblebiden bahsedilmektedir:

Pazar günü, kimse yok bizde.¹⁰

Haydi selamet (olsun), sağlık, selamet (olsun).

Yaşlı nine, çekirdek çitle, leblebi kıtlat,

Haydi selamet (olsun), sağlık, selamet (olsun) (KK-5).

Arapça türküde geçen çekirdeğin gündelik hayatta kişilere dinlenirken “rahatlatma” işlevi sunmasından dolayı çok fazla tüketilen bir yiyecek olduğu bilinmektedir. “Yaşlı Nine”de ninenin haftanın her gününde yediği çekirdek, halk şarkısında da bu işleviyle ele alınmıştır. Çekirdekle birlikte Mardin’de özellikle kış mevsiminde sıklıkla tüketilen tam ve kırık leblebinin de bu halk şarkısında geçmesi, türkülerin gündelik hayatın mutfaklarına giren, onlar hakkında bilgi veren türler olduğunu göstermektedir.

2.5. Mahalle Hayatı

Kişilerin birbirleriyle ilişkili bir biçimde yaşamlarını sürdürdükleri mahalle, gündelik hayatın birçok pratiğinin canlı bir şekilde izlenebileceği açık mekânlardan biridir. “Mahalle, şehirdeki en küçük yerel birim, en küçük idari ünite olarak fiziksel ve sosyal mekân gelişiminin başta gelen belirleyicilerden biridir” (Kuban, 1994: 42). Bir birliktelik mekânı olan mahalle, toplumsal yaşamda günlük işlerin, gelenek ve göreneklerin, kültürün yaşatıldığı bir panoramadır. İçerisinde barındırdığı bireylere *kimlik ve aidiyet*¹¹ sunarak, güven inşa etmektedir. Dolayısıyla “mahalleli, bir aidiyeti, yeri-yurdu, zemini, konumu olan demektir” (Duman, 2014: 25). Belli bir zemini olan kişilerin, günlük işlerini gerçekleştirdiği, sevinç ve üzüntülerini paylaştığı bu mekânda kurulan iletişim ve ilişkiler gündelik hayata ayna tutar. Çalışmada incelenen “Suat Ölmüş, Kalkın da İzleyin ve Cirane” adlı üç Arapça türküde mahalle hayatına dair izler tespit edilmiştir.

Ortak bir mekânda, yaşamın idame ettirildiği mahallede kişiler genellikle birbirini tanırlar. “Mahalleli sokağa çıkınca herkesi tanıır, herkesle selamlaşır” (Duman, 2014: 25). Dolayısıyla mahallede herhangi bir doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş törenlerinin olduğu durumlarda, mahalle halkının haberi olur. Bu durum, “Suat Ölmüş” adlı Mardin türküsünde görülmektedir. Suat’ın ölümü üzerine söylenen ağıt türündeki eser şöyle başlar:

Allah aşkına söylemeyin,¹²

Suat ölmüş diye.

Daha dün ikindi vaktinde,

Evimizin altından geçti (KK-2).

Burada ölen kişi olan Suat üzerine söylenen ağıtta “*daha dün ikindi vaktinde evimizin altından geçti*” denilmesi, mahallede kişilerin birbirini tanıdığını ve ölüm gibi durumlarda birbirleri için ağıt yakabilecek derecede yakınlığa sahip olduğu görülür. Ölüm, hastalık gibi zor durumlar mahalleliyi birbirine yakınlaştıran, dayanışmayı gerektiren durumlardır. Bu halk şarkısında da ölen kişi etrafında acının paylaşılması, günlük yaşamda mahallenin dayanışma fonksiyonunu gösterir. Mahalleler, yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleştiği bir mekân olmasının yanı sıra, aynı zamanda gündelik hayatta aile içi veya aile dışında gerçekleşen aksaklıkların, ilişkilerin de mahalleli tarafından seyredilebildiği ya da duyulduğu yerler olarak görülür.

Gündelik hayatta, fıkra, hikâye, türkü gibi türlere konu olmuş gelin-kaynana ilişkisi bazen mizahî bazen de dramatik bir şekilde ele alınır. Mardin’de Arapça söylenen “Kalkın da İzleyin” şeklinde başlayan türküde gelin-kaynana kavgası anlatılır:

Kalkın da izleyin,¹³

Mahallede ne olduğunu.

Kaynanayla gelini,

Birbirlerinin saçlarını tutmuşlar (yolmuşlar) (KK-2).

Gelin-kaynana çatışması birçok toplumda hem günlük hayatta görülen, hem de sözlü ve yazılı edebî türlere yansıyan bir olgu olarak görülmektedir. “Gelin kaynana arasındaki ilk anlaşmazlığın dört bin yıllık bir geçmişi olduğu, yapılan arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Çivi yazısı bir tablette genç bir kadının, kendinden uzaktaki eşine “Gel beni bu annenden kurtar, yoksa öleceğim” dediği görülmüştür (İspirli, 2004: 19). Dolayısıyla geçmişten bugüne sürekli devam eden bu çatışma, türkülere de konu olmuştur. Normalde temelinde bir problem barındıran bu çatışma, bu Arapça türküde mizahî bir şekilde ele alınmıştır. İncelenen türkü, mahallede “dedikoducu tip” özelliği gösteren kişilerin ağzından söylenmiş gibidir. Eserin başında, mahalle sakinlerine “*kalkın da izleyin, kalkın da izleyin. Mahallede ne olduğunu, kalkın da izleyin*” denilmesi, mahallenin olumsuz özelliklerini yansıtmaktadır. Aile içi ilişkilerin, aile içi yaşama göre dışarı, yabancı olan mahalle sakinleri etrafından izlenilmesi, konuşulması mahallenin aynı zamanda bireyleri psikolojik anlamda daraltan/kontrol eden bir mekân olduğunu gösterir.

Gündelik hayatta mahallenin bir parçası olan “komşuluk” ortak bir mekânı paylaşan kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini içerir. “Toplumsallaşma süreci en temel grup çeşidi olan aile ve ailenin en yakın çevresi olan komşuluk gruplarında başlar. Toplumsallaşma; toplum içinde yaşayan insanların diğer insanlarla ve gruplarla ilişkilerine zemin hazırlayan, değer ve davranış kurallarını belirleyen, yaşam içinde öğrenilen ve toplumu bir arada tutmayı sağlayan bir süreçtir” (Nirun, 1991: 69). Kişilerin sosyalleşmesini sağlayan komşuluk, kişileri psikolojik anlamda sağaltma, ortak bir kültürü paylaşma işlevine sahiptir. Dolayısıyla bu ortak kültürü paylaşan kişiler, birbirleriyle bir yaşam ve kültür alışverişi kurarlar. Aynı mekânı paylaşan bu kişilerin kimi zaman “aşk, nefret, kıskançlık vb.” duygular çevresinde ilişki kurduğu görülür. Mardin’de Arapça söylenen “Cirane” adlı türkü bu durumu örneklemektedir. Komşu kızına âşık olan kişi, türküde şöyle söyler:

Ah komşum, Allah Allah,¹⁴
Senin gözlerinin arasına maşallah,
Başına bir iz (bırakayım),
Bir öpücük ver Allah aşkına (KK-1).

İnsanoğlunun her gün yeniden yaşadığı duygular, bireysel ve toplumsal hayatını şekillendiren unsurlar olarak görülmektedir. Burada görülen “komşu kızına âşık olma” motifi, gündelik hayatın ve birçok edebî türün, sanat dalının işlemiş olduğu konulardan biridir. Aynı mekânı paylaşan genç kız ve erkeklerin birbirini sevmesi, gündelik yaşamda sık karşılaşılan bir durumdur. Bu durum kimi zaman evlilikle sonuçlanabildiği gibi, kimi zaman da etrafında entrika oluşturan bir gündelik hayat olgusu olarak görülmektedir. Dolayısıyla türküler bu anlamda, insan ilişkilerini, insan-toplum ilişkilerini ele alarak buldukları mekânı yansıtan türler olarak görülür.

Cirane'dekine benzer bir durum *Sabiha*'nın Kürtçe varyantında¹⁵ da görülür. Türkünün diğer varyantlarının aksine Türkçe dizelerle karışık söylenen Kürtçe varyantta erotizme varan ifadeler yer alır. Rebap eşliğinde söylenen ve müzikal açıdan da farklılıklar görülen bu varyanttaki değişimin nedeni olarak kırsal müziğini besleyen mırıp adı verilen yerel müzisyenlerin etkisi ve bu varyantın yalnızca erkeklerin bulunduğu müzikli eğlencelerde okunması olarak görülür (Mak ve Karahasanoğlu, 2017: 57, 61).

2.6. Dinî Yaşam

İkel insandan bugüne devam eden “inanç-inanma” olgusu, kişilerin çeşitli varlık, şahıs veya nesnelere kutsallık atfetmesine neden olmuştur. Bu inanma isteği etrafında oluşan “dinler” toplumsal hayatı şekillendirmiş ve bireylere yaşam içerisinde yön gösterme işlevini üstlenmiştir. Her toplum veya kabile, çeşitli dinlere mensup olarak hayatını sürdürmektedir. Bu dinlerin etrafında gerçekleştirilen ibadet, ritüel ve gelenekler ise kültürü canlı tutan unsurlardır. İçerisinde birden fazla dil ve dine mensup kişileri barındıran Mardin bu anlamda bir mozaik gibidir. Bu mozaik içerisinde yer alan dinler ve inanç temelli oluşan gelenekler, Mardin’i kültürel anlamda önemli bir konuma getirmiştir. Günümüzde Mardin’de yaşayan Müslümanların yanı sıra şehirde Yezidilik ve Hristiyanlık dinine mensup Süryanilerin varlığı söz konusudur. Bu çeşitlilik şehrin sözlü ve yazılı kültürüne yansıdığı gibi ritüellerine, müziğine ve daha birçok alana yayılmıştır. Toplumsal hayatta Tanrı’ya kulluk amacıyla yapılan çeşitli ibadetler, dinî ritüeller vb. unsurlar gündelik hayatın önemli bir kolunu oluşturmaktadır. Bu durum Mardin’de Süryanice türkülere-ilahilere yansımıştır. Mardin dinî müziğinde canlı olan Süryanice ilahiler, içerisinde dinî birçok kavramı bulundurmaktadır. Şehirde yaşayan Süryanilerin cemaat hâlinde ibadet ettikleri Pazar günleri veya özel günlerde söylenen ilahiler gündelik dinî hayatın tekrarlanan unsurlarındandır. Hristiyan dünyasında yaygın olarak bilinen “Halleluya” yani “Şükür” ilahisi, Mardinli Süryani Ortodokslar tarafından da söylenir. Bu ilahi Hristiyanlık inancında Hz. İsa’nın varlığına şükür sunulan bir güfteden oluşmaktadır:

Şükür, şükür, şükür, şükürler olsun,¹⁶
Tanrı'nın oğluna övgü olsun eski zamanlardaki gibi.
Şükür, şükür, şükür, şükürler olsun,
Tanrı'nın oğluna övgü olsun eski zamanlardaki gibi.
Kutsal, kutsal, kutsal efendi.
Babanın tek evladı,
Bizim için parıldayan kurtuluşumuz.
Kutsal, kutsal, kutsal efendi (KK-6).

On üç seneden beri Deyrulzaferan Manastırı’nda yaşayan, yıllardır din ve dil eğitimi alan KK-6, “Halleluya” ilahisinin manastır ve kiliselerde ibadet günlerinde icra edildiğini aktarmıştır. Tanrı’ya şükürle başlayan ilahi, Tanrı’nın oğlu olduğuna inanılan Hz. İsa’ya sunulan bir övgüden oluşmaktadır. İlahide

“Kutsal, kutsal, kutsal Efendi” diye seslenen Hz. İsa etrafında, Hristiyanlığa ait inançlar yer almaktadır. İlahide “babanın tek evladı” denilerek Hristiyanlık inancının temelindeki “Baba-oğul-kutsal ruh” inancı anlatılmaktadır. Dolayısıyla dine ait inançların, gündelik hayatın bir parçası olarak ezgili bir şekilde kiliselerde tekrarı söz konusudur. Bu tekrar, kişilere dinî ve psikolojik anlamda rahatlama işlevi sağlayarak birey ve toplumsal hayatı biçimlendirir. KK-7’den derlenen başka bir Süryanice ilahi de “kilise, şükür” gibi dinî kavramları içermektedir.

Muhafızlar kilisenin önünde duruyor,

Onu gece ve gündüz şeytandan koruyor,

Şükürler olsun, şükürler olsun,

Şükürler olsun, şükürler olsun¹⁷ (KK-7).

Bu ilahide, Hristiyanların mabedi olan kilisenin önünde muhafızlar durmaktadır. Bu muhafızlar KK-7’ye göre hem kiliseyi hem de kilise içindeki kutsal ruhu koruyan melekler olarak görülmektedir. Yine ilahide geçen “şükürler olsun” kavramı birçok dinde bulunan “şükür” ile ilgilidir. KK-7, Süryani ilahilerinde “şükür” kavramının çoğu zaman yer aldığını ve Süryanilikte de şükürün, şükretmenin önemli bir ibadet olduğunu vurgulamıştır. Gündelik hayatta bir ibadet olarak yapılan “şükür ritüeli”nin ilahide yer alması, müziğin toplumsal hayatla iç içe oluşunun göstergelerinden biri olarak görülebilir.

Sonuç

İnsanoğlunun duygu ve düşüncelerini yansıtan halk müziği/geleneksel müzik geçmişten bugüne canlı bir şekilde yaşayan türler ortaya çıkarmıştır. Bireyin söylemek istediklerini, toplumlara duyuran bu ses, içerisinde barındırdıklarıyla bulunduğu topluma, kültürüne ayna tutar. Gündelik yaşam içerisinde kişilerin herhangi bir üzüntü veya sevinç anında tekrarladıkları türkü söyleme eylemi günlük hayatın pratiklerindedir. Kimi zaman eğlence kimi zaman da bir kaçış aracı olan türküler, her an her yerde söylenebildikleri gibi, özel gün ve gecelerde, çeşitli etkinlik ve festivallerin olmazsa olmazı gibidir.

Her bölgenin kendine ait halk müziği vardır. Kişilere müşterek bir bilinç sunan bu eserler, kişileri bir arada tutma, eğlendirme, hoş vakit geçirme, eğitime, kültürün kuşaklar arasında aktarımı vb. işlevlere sahiptir. Dolayısıyla işlevsel olan bu alan, şehirlerin kültür turizmine de katkı sağlamaktadır. Kültürel anlamda zengin bir yapıya sahip Mardin ilinde söylenen çok dilli türküler, Mardin’i renkli bir koro hâline getirmiştir. Valiliğin, müzelerin vb. kurumların yapmış oldukları özel proje ve çalışmalarda Mardin türküleri, ortak ezgiler etrafında “Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Süryanice” olmak üzere dört ayrı dille söylenmektedir. Bilinçli bir çalışmayla yapılan bu uygulamanın yanı sıra Mardin’de geleneksel müzik ürünleri, dört ayrı dilde icra edilmektedir. Her dilin kendine has ezgi ve müziğinin birleştiği ortak nokta Mardin’dir. Mardin’e, gündelik hayatına, kozmopolit yapısına, gelenek ve göreneklerine yer veren türküler/halk şarkıları, halkbilimsel, etnomüzikolojik ve sosyolojik anlamda önemli veriler sunmaktadır. Çalışmada incelenen dört Türkçe, sekiz Arapça, üç Kürtçe ve iki Süryanice eserde, gündelik hayata ait pratikler yer almaktadır. Bunlardan, yolculuklar, gelenek ve görenekler, mahalle ve mahalleli, komşuluk ilişkileri, dinî yaşam seçilen eserlerde tespit edilmiştir. Bu tespitler ışığında Mardin’de Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Süryanice söylenen türkülerin, Mardin’e ait kültür ve yaşamı tanıtmaya, aktarma işlevine sahip olduğu görülmektedir. Bugün artık uygulanmayan bazı geleneklerin türkülerde yer alması, geleneksel olanın, halka ait olanın tekrar hatırlanması ve yaşatılabilmesi açısından önemsenmektedir.

Sonnotlar

¹ Doç. Dr. Erdem Özdemir’in bu konudaki görüşleri şu şekildedir: “Her toplumun halk bağlamında icra edilen müzikleri prensipte halk müziği olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte pek çok toplumun halk müziklerine özel bir adlandırma yaptıkları görülmektedir. Bu adlandırmalar farklı Türk boylarında dahi çeşitlilik göstermektedir. Sözlü halk müziklerine Kırım Türkleri *şım* derken, Kazak Türkleri *en, ölen ve yır* gibi adlar vermektedir. Türkiye Türklerinin halk müziklerine de bir üst başlık olarak türkü dendiği bilinmektedir. Dilin, bir kültürün birincil kimlik ve ayırım unsuru

olduğu göz önünde bulundurulduğunda türkü olarak adlandırılan ve Türk halk müziğinin herhangi bir form ve türünde inşa edilmiş bir ezgi ile seslendirilen halk müziklerinin dilinin Türkçe olması gerekmektedir. Zira Türk adına eklenen nispet 'i'si ile Türk'e özgülük anlamı ifade eden Türkî'den türemiş olan türkü, ancak Türkçe sözlerle inşa ve icra edildiğinde Türk'e özgülük içerebilmektedir. Bir türkü ezgisi, farklı bir dilde uyarlanan sözlerle seslendirildiğinde müzikal olarak kimlik değiştirmeyecekse de söz itibarı ile başka bir kültür dairesine girmiş olacaktır. Böyle bir eser, ancak ezgisel manada Türk müziği olarak değerlendirilir. Türkiye'de yaşayan farklı etnik yapıların kendi dillerinde seslendirdikleri halk ezgilerine gelişigüzel bir şekilde türkü denilebileceği gibi dilin farklı olmasından dolayı o etnik yapının adını alacak biçimde halk şarkısı şeklinde bir adlandırma daha anlamlı olacaktır (Görüşme: 11.7.2023).

² Türkü metinlerinin uzun olması sebebiyle konuyla ilgili bölümlerine yer verilmiştir.

³ Türkü metni "İnternet Kaynakları URL-1" bölümünde mevcuttur.

⁴ Türkü metni "İnternet Kaynakları URL-1" bölümünde mevcuttur.

⁵ Arapça halk şarkısıdır. Yukarıda verilen bölümün Arapçası şöyledir:

Hat matar, hat matar.

Ele Kemışliye.

Kıccce habar min Helep,

Le beynı'd Deriyye.

Oy Memo, Memo, Memo, Memo ıl Merdinliye.

⁶ O Allah ki bizim gibi garipleri vatanımızdan ve babamızın meskeninden ayırdı, Hay evim.

Hay kalk garibim, ikametgâhım,

Hay evim, hay evim, evim...

Hay bu sabah kara İstanbul'un denizinde düşünüyordum,

Bir sürü kayak ve gemi vardı.

Bu sabah Mardin kalesinde düşünüyordum,

Bir sürü, sarı altın vardı.

Hay evim.

⁷ İlgili bölümün Türkçesi şu şekildedir:

Avrupa şehirlerinin sokaklarında

Bir Kürt kızına rast geldim.

Sahipsiz geziyordu,

Sımsıcak bir yürekle bana yaklaştı,

Görünen oydu ki bir çare arıyordu.

⁸ Arapça halk şarkısı olan *Meryemi*, KK-4 tarafından Türkçeye aktarılmıştır.

⁹ Türkünün Arapçası şu şekildedir:

"Mart'ıl İjdide kissevet ı'rok,

Mart'ıl eteke yamo helefit moddok.

Id dırıra dırıra dırıra,

Yi eşked mırıra."

¹⁰ Türkünün Arapçası şu şekildedir:

Inharıl ehhed, meınne ehhed.

Yalla seleme, sahha seleme.

Meyme ecuz felsi bızır, karti kadame.

Yalla seleme, sahha seleme.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Köksal, 2010).

¹² Türkünün Arapçası şu şekildedir:

"Hıbbun Allah let kulun,

Suede kıl metit.

Imberhe fi'l asriye,

Min teht beytne fetit."

¹³ Türkünün Arapçası şu şekildedir:

Kumu itlau, ıtıfarracu,

Eyş sar fi'l imhelle,

Kıl mıskı şair ba'dın,

Il heme u il kınne.

¹⁴ Türkünün Arapçası şöyledir:

Cirane Allah Allah,

Beyn eyneyki maşallah,

Ele raski'l eleme,
Bovse lağatır Allah.

¹⁵ Kürtçe varyant şu şekildedir:
Destem ser memikê te bî
Were were le Sabîha
Memik şekirê Halebê
He hey le le le Sabîha

Türkçesi ise:
Ellerim memelerinde
Gel le Sabiha
Memeleri Halep şekeri
Hey le Sabiha (Mak ve Karahasanoğlu, 2017: 50).

¹⁶ İlahinin Süryanicesi şöyledir:
Hallel, hallel, hallel, hallelunoy.
Bar Allaho akmo, dıhallel ve halluy.
Hallel, hallel, hallel, hallelunoy.
Bar Allaho akmo, dıhallel ve halluy.
Kadısh, kadısh, kadısh Moryo,
İhdoyo Dalohutho,
Dadnah forko ıkul beryotho.
Kadısh, kadısh, kadısh Moryo.

¹⁷ Süryanicesi şöyledir:
Al tarheyk ito notore koymın,
Bliljo bimomo min bisho nefrin,
A me halleluia, e o halleluia
A me halleluia, e o halleluia

Kaynaklar

- AKPINAR, H. ve AYDIN, E. (2017). "Artuklular'dan Günümüze Mardin'de Müsiki Kültürü ve Müsikişinaslar". *Turkish Academic Research Review Dergisi*, 4/1, 23-34.
- ARTUN, E. (2004). *Türk Halk Edebiyatı Giriş*. İstanbul: Kitabevi.
- ATAKUL, F. (2006). *Eski Midyat'ta Tarihsel Kent Dokusu ve Sosyo-Mekânsal Yapı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAŞGÖZ, İ. (1992). "Giriş", *Sibirya'da Bir Masal Anası*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BENNETT, A. (2013). *Kültür ve Gündelik Hayat*. (çev. N. Tokdoğan, B.Şenel, U.Y. Kara). Ankara: Phoneix Yayınları.
- BEŞİRLİ, H. (2010). "Yemek, Kültür ve Kimlik". *Millî Folklor*, S. 87, 159-169.
- BORATAV, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu.
- CENGİZ, R. ve SARIÇİÇEK, R. (2011). "Şiir Üzerine Sosyolojik Çözümleme: Âşık Paşa". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 16, 89-99.
- ÇELİK, M. (2010). "Süryaniler". *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 38, 175-178.
- ÇEREZCİOĞLU, A. (2013). "Popüler Müzik ve Gündelik Yaşam Deneyimi". *Folklor Edebiyat Dergisi*, S.75, 159-172.
- ÇIBLAK, N. (2004). "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Buna Bağlı Uygulamalar". *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 103-125.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2010). "Türkü Olgusu Bağlamında 'Türkü' ve 'Şarkı'-Terimlerinin Etimolojisini Yeniden Tanımlama Denemesi", *Türk Yurdu*, C. 30, S. 269, 46-49.

- DARYAL, A. M. (1994). *Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- DENORA, T. (2010). "Music and Self-Identity". *The Popular Music Studies Reader*. (ed: Andy Bennet, Barry Shank, Jason Toynbee), USA: Routledge.
- DUMAN, T. (2014). *Kenar Mahallede Gündelik Hayat*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGİN, N. B. (2018). "Sıradan İnsanların Gündelik Sanatları: De Certeau ve Gündelik Hayat". *Gündelik Hayat Sosyolojisi*. (Ed. A. Esgin ve G. Çeğin), Ankara: Phoneix Yayınları.
- ERKAL, E. M. (1987). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. İstanbul.
- EROL, L. (2001). *Neden Klasik Müzik... Klasik Müziğe İlgi Duyanlar İçin Kılavuz Kitap*. Ankara: Yurtrenkleri Yayınevi.
- FİDAN, S. (2019). "Göç, Kimlik, Kültürel Etkileşim Bağlamında Avrupa'ya Türk İşçi Göçü ve Âşıklık Geleneği". *Filoloji Alanında Yeni Ufuklar*. Ankara: Gece Akademi, 99-118.
- FİDAN, S. ve ALİBEKİROĞLU, S. (2022). "Gastrodiplomasi ve Hatay Mutfağı: Yaratıcı Şehir Hatay'ın Gastrodiplomatik İmkânları". *Halk Gastronomisi*. (ed. M. Aça, Ö. Ceylan ve S. Güngör), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.
- GARDINER, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri*. Ankara: Heretik Yayınları.
- GOFFMAN, E. (1973). *Presentation of Self in Everyday Life*. New York: The Overlook Press.
- GÖYÜNÇ, N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜVEN, U. Z. (2018). "Kültür, Gündelik Hayat ve Teatrallik İlişkisi Açısından Performans Antropolojisi". *Antropoloji*, S. 36, 103-123.
- İŞİK, G. ve GÜNEŞ, M. (2015). "Çok Kültürlülüğün Mirasını Geleceğe Taşımak: Mardin Örneği". *TUCAUM, Ankara Sempozyumu*, 449-462.
- İSPİRLİ, S. A. (2004). "Atasözlerimiz, Deyimlerimiz ve Manilerimizde Gelin Kaynana İlişkisi". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (ESOSDER)*, 9/3, 19-33.
- KANCA, E. (2020). Sözlü Kültür ve Yazı Takıntısı. *Journal of Awareness*, S. 5/4, 535-546.
- KARAKAŞ, R. (2012). "Diyarbakır'da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S.16, 74-87.
- KÖKSAL, A. (2010). "Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği", *İdealkent*. S. 2, 116-139.
- KUBAN, D. (1994). "Mahalleler: Osmanlı Dönemi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul.
- LEFEBVRE, H. (2014). *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- MAHMÛD ED-DÎB, A. (1993). "Çeyiz". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- MAK, M. (2017). *Müziğin Çokkültürlü Kodları; Mardin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MAK, M. ve KARAHASANOĞLU, S. (2017). "Müziğin Çok Kültürlü Kodları; Mardin Müzik Kültürü Örneği", *UHMAD-Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, S.9, 38-67.
- MARCUSE, H. (1990). *Tek Boyutlu İnsan İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- MİRZAOĞLU, G. (2015). *Halk Türküleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MUNGAN H. S. (2022). *Mardin Masallarının İşlevsel Açından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- NİRUN, N. (1991). *Sosyal Dinamik Bünye Analizi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- ÖZDEMİR, N. (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi*. Ankara: Hacettepe Yayınları.
- ÖZTÜRKATALAY, L. (1995). *Mardin ve Mardinliler*. İstanbul: Seçil Ofset Yayınları.
- SWETERLITSCH, R. (2016). “Gelenek”. (çev. A. Büyükokutan Töret), *Millî Folklor*, S. 110, 121-124.
- ŞENCER, A. (2022). *Pandemi Süreciyle Birlikte Değişen Gündelik Hayatın Yeni Yüzü: Dijital Gündelik Hayat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TAŞ, T. (2011). “Sunuş”. *Edebi Gündelik-Türkiye Romanında Edebi Gündelik Hayat*. (ed. T. Taş), Ankara: De Ki Basım Yayıncılık, 9-12.
- Türkçe Sözlük* (1988). C. II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKYILMAZ, D. (2017). “Toplumsal Bellekte Kıyafetin Türküsü”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 2, 427-434.
- UYGUR, H. K. (2014). “Mardin'in Geleneksel Eğlencesi: Leyli Gecesi”. *Millî Folklor*, S. 102, 86-98.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ (1982). “Mardin Hasankeyf”. *Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını*. C. 8, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- YILDIRIM, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://turku.sitesi.web.tr/mardin/> (Erişim 27.01.2023)
- URL-2: <https://m.bianet.org/bianet/sanat/143417-arapca> (Erişim 12.01.2023)
- URL-3: <https://www.youtube.com/watch?v=oOuOIKnzLOQ&t=2s> (Erişim 12.5.2023)

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Semir Ortaç, Mardin-Artuklu, 1965, Sanatçı. (Görüşme: 15.12.2022)
- KK-2: Orhan Mungan, Mardin-Artuklu, 1965, Şoför. (Görüşme: 12.11.2022)
- KK-3: Emine Mungan, Mardin-Artuklu, 1972, Ev hanımı. (Görüşme: 11.12.2022)
- KK-4: Ayhan Erol, Mardin-Artuklu, 1964, Ev hanımı. (Görüşme: 22.01.2023)
- KK-5: M.F., Mardin-Artuklu, 1962, Memur-Sanatçı. (Görüşme: 06.6.2023)
- KK-6: Amanuel Çepe, Mardin-Midyat, 1996, Esnaf. (Görüşme: 07.6.2023)
- KK-7: E.Ç, Mardin-Midyat, 1970, Esnaf. (Görüşme: 03.4.2023)
- KK-8: Doç. Dr. Erdem Özdemir, Sakarya, 1980, Müzikolog. (Görüşme: 11.7.2023)
- KK-9: Ahmet Yaşar, Mardin, 1965, Esnaf. (Görüşme: 13.7.2023)